

Bokutdrag

Är Trump postmodern? Inledning

Nietzsche menade att det är viktigt att välja en värdig motståndare. Den här tanken tillämpas av samtidsgranna skribenter och forskare så att man inte i onödan går i dialog med dåliga resonemang, utan låter dem själv dö i brist på uppmärksamhet. Konspirationsteoretiker och liknande ska i mån av möjlighet ignoreras, om man inte har en känsla av att någon vanföreställning börjar bli så utbredd att den kan bli ett samhällsproblem. Om man till exempel vill kritisera marknadsliberalism, eller den analytiska moralfilosofins begrepp om handling, så väljer man den bästa möjliga representanten för tänkesättet som motståndare. Det är bara så man kommer åt vad som är fel på tänkesättet i sig, i stället för att hänga ut någon individ för dåligt tänkande. Dåliga resonemang finns det nämligen oändligt mycket av.

För Nietzsche handlar det också om att inte låta sig kontamineras. Det man i polemik har att säga formas av det man argumenterar emot. Att kritisera, gå i dialog, gripa tag i, är riskabelt: det man talar om blir en del av det man säger. [...] Men stiger man ut ur tankens värld till politiken eller det praktiska livet, blir idén om att inte ge utrymme åt dåliga motståndare, och att inte låta sig beblandas med dem, inte lätt eller ens alltid meningsfull att tillämpa. Det finns motståndare som man måste gå i dialog med just för att de är för huvudlösa, moraliskt eller intellektuellt.

Den samtida högerpopulismen är för mig liksom för resten av vänstern, de gröna, liberala och en del konservativa en dålig motståndare, som man ändå måste gå emot, åtminstone sedan den började få riktig politisk makt, både direkt och indirekt. Den som värnar om demokrati och jämlikhet måste påtala rasistiskt prat, påminna om mänskliga rättighe-

ter, internationella avtal, granska påstådda samband mellan invandring och arbetslöshet, invandring och våld, och så vidare.

Den här boken¹ handlar på sätt och vis om högerpopulisterna, men det är inte dem jag går i dialog med, eller ens dem jag kritiserar. I stället vill jag ta mig an en idé om nyhögern som under de senaste åren presenterats av många intellektuella eller akademiska kritiker: den att dagens högerpopulister och extremhöger bygger på ett *postmodernt* förakt för sanning och kunskap. Tanken om det postmoderna kunskapsföraktet är nämligen intressantare och mer problematisk än den kan framstå i förbifarten. Den kommer emot oss i samtida försvar av kunskapen och förnuftet, men bygger på en falsk uppfattning om det "postmoderna" och således också om vår tids kunskapsproblematik. Jag tror inte att man ska eller kan försvara ett samhälle baserat på kunskap och förståelse med en analys som i sig bygger på missförstånd och återuppvärmda fördomar.

När jag granskar tanken att nyhögern är postmodern, är jag inte särskilt intresserad av vad nyhögern själv har att säga om saken. Jag är inte heller särskilt intresserad av nyhögerens angrepp mot postmodern identitetspolitik eller postmodern konst, även om jag kommer att beröra båda dessa frågor senare. De som står i centrum är vänsterpersoner, liberaler och konservativa som kritiserar nyhögern för vad de ser som en postmodern, relativistisk och i grunden kunskaps- och sanningsfientlig hållning.

Jag tänker mig att många av de här debattö-

¹ Inledning, här något förkortad, till boken *Är Trump postmodern? En essä om sanning och populism*, som utkommer i höst på Förlaget M.

rerna är värdiga motståndare i Nietzsches bemärkelse, värda att tas på allvar, inte bara politiskt och praktiskt, utan också intellektuellt. De ser sig som kunskapens och förnuftets försvarare i en tid då irrationalismen ständigt tycks växa till sig. Ofta är de också framgångsrikt verksamma inom något av de områden som har som uppgift att förvalta och förmedla kunskap och förståelse: vetenskapen, journalistiken eller litteraturen.

Den här boken fick sin början på våren 2017, och många av de texter och inlägg som jag polemiserar mot kommer från månaderna kring och efter Trumps tillträde som amerikansk president. Jag arbetade under det läsåret i Uppsala, där jag dagligen åt lunch med mina kolleger, en internationell grupp humanister och samhällsvetare. Ingenting framstod då som mer aktuellt än Trump och de politiska, mediala och spektakulära fenomen som omgärdade honom. I just det sällskapet var jag ändå ensam med min irritation kring kopplingarna som gjordes mellan postmodernitet och politiskt skitsnack.

Med forskarens rädsla för det allra mest aktuella tänkte jag att mitt inlägg i den debatten skulle vara snabbt skrivet, under några sommarmånader, och att jag sedan skulle skynda vidare till det jag egentligen ska göra. Givetvis var jag inte färdig i augusti, och en lång paus i skrivandet under hösten 2017 tvingade mig att fundera på varför jag överhuvudtaget blev så engagerad av frågan om postmodernismens påstådda förnuftsfiendlighet, och varför jag tänkte mig att det var en fråga av bredare intresse.

Postmodern teori ingick inte i min utbildning, som var eklektisk och osystematisk men ändå tydligt analytiskt förankrad. Jag läste inte litteraturteori förrän som doktorand i mitten av 00-talet och hittade inte Foucault, som senare betytt mycket för mig, förrän någon gång i början på 10-talet. Jag tror att jag ärligt kan säga att jag inte har några personliga investeringar i de postmoderna, poststrukturalistiska projekten, eller i de tänkare som mot sin vilja räknats som postmoderna. Foucault blev aktuell för mig som en tänkare som med stor uppfinningsrikedom har skildrat en växelverkan mellan vår kunskap, våra värden och vårt sätt att se å ena sidan, och våra samhälleliga institutioner, praktiker och maktförhållanden å andra sidan. Men det var alltså inte i egenskap av postmodernist eller poststrukturalist,

eller i termer av någon annan ism, som han var intressant.

Om jag alltså inte hade skäl att ta de nya angreppen mot "postmodernismen" personligt, varför då lägga tid på ett försvar? Är inte postmodernismen, åtminstone som filosofisk tankeriktning, ett diffust invektiv, som få frivilligt associerade sig med även när det begav sig, på 70-, 80- och 90-talen?

Med lite eftertanke kan jag säga att mitt intresse för frågan, och skälet till att jag ser den som en fråga av allmänintresse, hänger ihop med större frågor om hur vi ska förstå förnuft, tänkande och rationalitet. Vad är förnuft? Vad är tänkande? Vad är rationalitet? Och vem är rationell? Det här är frågor som berör oss alla idag, åtminstone dem som är utbildad medelklass: eftersom vi uppfostras på det sättet, eftersom vi är "moderna", eftersom vi hör till det "förnuftiga" väst, och inte minst för att den som kan göra legitima anspråk på "förnuftet" har ett moraliskt och politiskt övertag i de debatter som formar våra samhällen. Det här är också frågor som har en central plats i vår filosofiska kanon, särskilt sedan upplysningen. Men den offentliga debatten kring de här frågorna är inte alltid fullt så förnuftig som man kunde önska.

De förnuftets försvarare som pekar ut postmodernismen (med eller utan namngivna representanter) som en irrationell kraft i vår närhistoria, rör sig i en intressant gränsmark. Ibland handlar kritiken om att man pekar ut faktiska tankefel, slapp argumentation, slarvig, obefogad relativism, det vill säga, en relativism som man tar till när man inte bryr sig om att tänka ordentligt eller inte vill eller vågar stå för vad man har kommit fram till. Men i många av de fall där "förnuftet" ställs mot postmodernismen, är det ett förnuftets förnedringstillstånd vi ser. För en meningsfull dialog måste man försöka förstå sin motståndares synpunkter och intressen: vad de säger, vad de menar, varför de tänker så, och varför de väljer att säga det på just det där sättet. I de allra flesta fall där man ser samhällsdebattörer, vetenskapsmän eller filosofer gå emot "postmodern relativism" är det tydligt att kritikerna inte vet vad de talar om tillräckligt väl för att möjliggöra en riktig dialog, eller ens en lyckad popularisering. De missförstår sin motståndare och framhärdar i sitt missförstånd, delvis för att de är säkra på att de själva

står på förnufts sida, mot oförnuftet.

Det jag vill göra här är att tala för en annan bild av tänkandet, förnuftet, kunskapen och människans förhållande till sin värld: en bild där de rigida förnuftsapostlarna framstår som lika problematiska som de slappa relativisterna och de egennyttiga skitsnackarna. Den handlar alltså inte främst om postmodernisterna eller deras kritiker, utan om oss, hur vi kan orientera oss i vår nuvarande kunskaps-situation.

Jag kommer senare att diskutera flera exempel på associationen mellan högerpopulism och postmodernism, men vi kan börja med ett på nära håll. I en kolumn i *Ny Tid* 13.4.2017 skriver författaren Lars Sund om det nya kunskapsförakt som kännetecknar dagens högerpopulism. Frågan har aktualiserats på grund av Trumps tillträde som president, och den vetenskapsmarsch – ”March for science” – som några dagar senare ska samla en stor skara forskare och universitetslärare i Washington för en manifestation för vetenskaplig kunskap. Sund har själv skrivit kontinuerligt om klimatfrågor i flera årtionden och har säkert i orimligt hög grad utsatts för klimatförnekare och andra faktafuskare, som av olika orsaker (ibland egennyttiga, ibland okunskap) är beredda att framställa eniga, vetenskapligt prövade uppfattningar om klimatförändringen som bara åsikter bland andra. Han vill i all enkelhet försvara ett seriöst kunskapssökande i en fråga som har avgörande betydelse för vår allas framtid. Men han pekar också finger åt postmodernismen på ett sätt som vi behöver fundera närmare på. Han beklagar sig över att ”’alternativa fakta’ har blivit högerpopulisternas retoriska kännemärke, oavsett om det gäller invandrare, brottslighet, klimatet eller vindkraftens inverkan på fladdermössen. Högerpopulister är numera de sanna postmodernisterna, fastän utan all ironi.”

Det här hade inte varit något att fästa sig vid om inte idén om högerpopulisterna som postmodernerna plötsligt under våren 2017 hade blivit så ofta upprepade och till synes självklara. Som min dåvarande kollega, en mycket gedigen idéhistoriker, noterade vid lunchbordet: ”Vem skulle ha trott att Trump skulle vara postmodernare än postmodernisterna?”

Men varför tänker man att den som försöker undergräva fakta och utan vetenskaplig kompetens ifrågasätta vetenskapliga rön skulle vara postmo-

dern? För att ”postmodernism” betyder att det inte finns någon objektiv kunskap? Något sådant avser i varje fall Sund:

I dokusåpan som nu utspelas i Vita huset kulminerar den process som startade 1979 med publiceringen av den franske filosofen **Jean-François Lyotards** lilla bok *La Condition postmoderne: Rapport sur le savoir (Det postmoderna tillståndet: Rapport om kunskapen)*. Jag tror nog att många, precis som jag, har uppfattat postmodernismen som åtminstone delvis ett vänsterprojekt. Men det är hos högerpopulismen vi hittar en av postmodernismens centrala tankar omsatt i praktiken – avobjektifieringen, idén att det inte finns objektiva sanningar utan att vår uppfattning om världen baseras på subjektiv representation och konstruktion. Eller för att uttrycka det rakare: min sanning är precis lika god som din.

Jag har inget att invända mot Sunds kritik av högerpopulisternas sätt att använda relativistiska eller subjektivistiska tankemodeller för att legitimera osanningar. Det är tolkningen av det ”postmoderna” arvet som bekymrar mig här.

En analys i samma anda, men hätskare, hittar vi i en intervju i *The Guardian* 12.2.2017 med Daniel Dennett, som är professor vid Tufts University i USA och en av vår tids mest kända medvetandefilosof. Han hör till dem som tidigare har kritiserat det postmoderna tänkandet, och passar på att i samband med en bokturné 2017 koppla den här kritiken till sin kritik av Trump och högerpopulismen. Han anser, som många andra idag, att det har skett en drastisk förändring i vårt samhälle, mot ett nytt förakt för kunskap:

Den stora faran som vi står inför är att vi har förlorat respekten för sanning och fakta. Människor har upptäckt att det är mycket lättare att förstöra anseenden än att upprätthålla dem. Det spelar ingen roll hur bra dina fakta är, någon annan kan sprida ryktet att du är fake news. Vi är på väg in i en period av epistemologiskt mörker och osäkerhet som vi inte har erfarit sedan medeltiden. [min övers.]

Och filosoferna kan inte två sina händer i den här frågan, för de har enligt Dennett bidragit till att det blivit så. Särskilt de postmoderna filosoferna:

Filosofin har inte skördat några lagrar för hur den hanterat det här. Kanske människor nu kommer att börja förstå att filosofer trots allt inte är så harmlösa. Ibland kan tankar ha fruktansvärda konsekvenser som faktiskt kan förverkligas. Jag menar att det som postmodernisterna gjorde var verkligen ont. De är ansvariga för den intellektuella modefluga som gjorde det respektabelt att vara cynisk angående sanning och fakta.

Att gå till botten med politiskt ljugande, egennyttig relativism och smutskastningskampanjer innebär för Dennett alltså att göra upp med den postmoderna filosofin och dess verkningar.

Sunds observation är ett bra exempel på hur en befogad oro över kunskapsförakt vänds till en kritik av ”det postmoderna”. Hos Dennett ser jag ändå något annat: en professionell filosofers dogmatiska positioneringskrig gentemot sina gamla fiender, med kunskapsfrågan som tillhygge. Jag är kanske ogin här. Vad jag i varje fall hoppas kunna visa är att den ”postmoderna” tanken att ”det inte finns objektiva sanningar” är mycket mindre radikal än den låter och att den inte leder till några enkla slutsatser angående ”din” eller ”min sanning”. Framför allt representerar de centrala ”postmoderna” tankarna, som ofta hängs ut, som även Sund gör, inte förakt för vetenskaplig kunskap, eller likgiltighet för seriösa försök att ta reda på hur saker och ting ligger till.

För det första vill jag alltså säga att bilden som ges av det postmoderna tänkandet, när det associeras med högerpopulismen, är missvisande om inte rentav falsk. För det andra vill jag säga att falskheten i den bilden ofta undergräver kritikernas egen ställning som ”förnuftets röst”. I Sunds kolumn presenteras det här resonemanget i förbifarten, utan större patos, och kastar som jag ser det ingen skugga över hans vederhäftighet i övrigt. Men hos en del andra kritiker, som vi kommer att titta på senare, stjäl kritiken av postmodernismen shown så att den framstår som den riktiga boven i stället för de högerpopulister eller andra faktaförvrängare som egentligen skulle kritiseras.

I förlängningen kan den här formen av association försämra kvaliteten på den offentliga diskussionen om nyhögern, fejknyheter och alternativa sanningar. Förklaringsmodellen låter intelligent, men eftersom den i själva verket är förvirrad, ger den ingen egent-

lig förståelse, och inga verktyg att bemöta de nya former av sannings- och kunskapsförakt som vi har sett bland politiker och populistiska opinionsbildare under de senaste årtiondena.

Jag tänker inte att ”postmodernism” eller ”det postmoderna” är begrepp eller fenomen som behöver försvaras. De hör till en förfluten tid, och beskriver i sin filosofiska bemärkelse inget enhetligt tänkande, ingen samlande tankerörelse som fortsättningsvis skulle vara relevant att benämna på just det sättet. Däremot ser jag det som viktigt för nuet, för vår tids tänkande, att man har en någotsånär nyanserad bild av vad det postmoderna var i filosofin och samhällsvetenskaperna. Eller snarare, att man har en bild av vad det inte var. Eller att man åtminstone inte använder det som en slasktratt, i vilken man håller allt sådant tänkande som man ser som förnuftsfiendligt. Det här är viktigt eftersom ”postmoderna” tänkare har haft ett stort inflytande på nutida tänkande, och därför har en fortsatt och förvånansvärt komplicerad närvaro i dagsdebatter kring feminism, invandring, historia, kunskap och så vidare. Men det är också viktigt för att vi ska kunna föra ett förnuftigt samtal om det som många ser som vår tids förlorade respekt för kunskap. Illa grundade angrepp mot feministiskt tänkande, genusvetenskap och postkolonial teori tycks under de senaste åren åter ha blivit vanligare såväl bland de konservativa som bland självutnämnda liberaler. För att orientera oss i de diskussionerna behöver vi vara medvetna om problemen kring vanliga tolkningar av de postmoderna tankarna.

Många av de tänkare som pekats ut som postmoderna är fortsättningsvis intressanta och tål att läsas i nya sammanhang, för nya ändamål och på nya sätt. Det här är uppenbart för många som faktiskt läser Foucault eller Derrida, men tål kanske att betonas i alla fall, inte minst för att de flesta inte kommer att läsa dem, och nya generationer av läsare, filosofer och andra intellektuella kommer att växa upp med andra centrala tänkare. Att framställa de tankarna som oberörbara, som förnuftets fiender och faktaföraktande relativister är inte ett ansvarsfullt sätt att förvalta vårt samhälles respekt för kunskap.

För retorik- och medieforskare och andra noggranna läsare finns det förstås en hel del att säga om hur högerpopulistiska skribenter använder sig av

olika typer av stilmedel och tankefigurer, bland dem sådana som kan associeras med det postmoderna. Det är också lätt att hitta exempel på olika former av kulturrelativism i högerpopulistiska partiers agendor. I Sannfinländarnas riksdagsvalsprogram från 2011 kan vi bland annat läsa att ”andlighet och sökande efter sanning är en central del av det mänskliga. Det finns olika sanningar och synvinklar, varav följer, att mänskligheten naturligt delar in sig i olika kulturer.”² En intressant blandning av kulturrelativism, återuppvärmd nationalromantik och slapp tal om ”sanningar”: detta från ett parti som, i kontrast till de finska nationsbyggarna på 1800-talet, också gärna angriper experter, forskare och bildning och ser dem som den vanliga människans fiender.

Men det finns inget specifikt ”postmodernt” med kulturchauvinism, rasism, faktaförnekande, kunskapsförakt, eller ens med relativism i fråga om fakta eller värden. Den moderna relativismen uppstod långt före de tänkare som pekats ut som postmoderna, och förekommer i många olika former. Att politiker, eller personer som strävar efter att få eller behålla makt, ljuger och hanterar fakta på kreativa sätt är för övrigt inget som särskilt kännetecknar tiden efter 1960-talet.

Kritiker kallar högerpopulismen för postmodern i ett försök att skapa sammanhang. Problemet är att den associationen kantrar över i en missriktad kritik av ”postmodernismen”, utan att man lyckats säga något mer om högerpopulismen än att den ofta förhåller sig lättsinnigt och egennyttigt till fakta. ”Postmodernismen” i sin tur blir en behållare för ”den farliga relativismen” som man på det här sättet skjuter ifrån sig. Men ”relativism” är inte *en* sak, inte *en* idé, och den är inte något främmande för det moderna, sekulära, vetenskapsorienterade förnuftet. (Jag återkommer till det här längre fram i boken.)

De liberala angreppen mot det postmoderna oror mig alltså för att de framstår som en form av det ”västerländska förnuftets” missförstånd av sin egen tanketradition. Förnuftets försvarare stöter bort det postmoderna eftersom de inte förstår det. Men i deras missförstånd ligger också ett missförstånd av det liberala, sekulära, vetenskaps- och förnuftsori-

enterade tänkande som de anser sig försvara. Mitt mål är att granska den förnyade populära kritiken av det postmoderna genom att visa upp det postmoderna tänkandets kontinuitet i förhållande till den moderna tradition som dess liberala kritiker anser sig företräda. För många intellektuella och akademiker kommer det här att framstå som självklart och oproblemiskt och onödigt att ägna tid åt. Men det finns en kultursidesallmänhet där det framstår som oproblemiskt att kalla nyhögern eller Trump för postmodern, och det är den jag vill ta på allvar.

Dagstidningarnas kultursidor ser förstas inte längre ut som de gjorde för bara några decennier sedan, och är inte längre nödvändigtvis den bärande infrastrukturen för kulturdebatt. De har bantats ner, slagits ihop med nöjessidor och liknande, medan en stor mängd recensionsverksamhet, kulturtidskrifter och kulturbloggar har vuxit fram på nätet. Vi kanske inte har en samlad kultursidesallmänhet koncentrerad till ett fåtal medier, men de som är intresserade av traditionellt kultursidesinnehåll – böcker, konst, intellektuella trender och samhällsfrågor – läser och pratar fortfarande ihop sig kring gemensamma teman, aktualiteter och relevanta debatter. Det är det här mentala och textuella rummet jag talar om när jag talar om en kultursidesallmänhet, och det är där som en särskilt intressant del av den samtida smutskastningen av det postmoderna sker.

Jag påstår inte att det inte finns dåligt postmodernt tänkande. Dåligt: slarvigt tänkt, illa skrivet, oärligt, poserande, förvirrat och så vidare. Det finns det alltid när det handlar om tankeriktningar som blir trendiga och får många efterföljare. Vad en dålig postmodern tänkare har att säga är förstas inte utan betydelse för hur vi ser på det postmoderna tänkandet överlag, lite på samma sätt som en dålig politiker kan skämma intrycket av sitt parti, eller en inkompetent anställd kan skada ett företag. Men om en tankeriktning helst ska kritiseras genom sina bästa representanter, är det rimligt att man också rehabiliterar den genom att titta på dess bästa eller åtminstone bättre representanter. De bästa representanterna definierar normen som de andra ska leva upp till.

NORA HÄMÄLÄINEN

² *Suomalaiselle sopivin, Perussuomalaiset r.p.:n eduskuntavaaliohjelmalla 2011*, 25.2.2011, 6 (min övers.).